

6. Зуб А.Т. Антикризисное управление : [учебное пособие для студентов вузов] / А.Т. Зуб. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 319 с.

7. Маховка В.М. Процесс, методы та функції антикризового управління на підприємстві / В.М. Маховка // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2012. – № 1(52). – С. 219–225.

8. Савельев Э.В. Новітній маркетинг : [навч. посіб.] / С.В. Савельев, С.І. Чеботар, Д.А. Штефаніч [та ін.]. – К. : Знання, 2008. – 420 с.

УДК 330.131.7

**Вишневська О.А.**, к. с.-г. н.,  
доцент кафедри підприємництва,  
торгівлі та біржової діяльності

*Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

### **АНАЛІЗ ЗМІСТУ ТА НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РИЗИКУ**

**Вишневська О.А. Аналіз змісту та наукові підходи до визначення сутності підприємницького ризику.** У статті відстежено еволюцію думок та точок зору стосовно ризику, проаналізовано теорії підприємницького ризику та виділено наукові підходи до визначення природи підприємницького ризику. На основі узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду та власних досліджень встановлено, що підприємницький ризик виконує роль регулятора в економіці, а глибоке вивчення специфіки самого ризику та специфіки прийняття рішень у ризикових ситуаціях може дати змогу визначити способи його перетворення в діючий важіль управління економічним розвитком суспільства.

**Ключові слова:** ризик, поняття підприємницького ризику, теорії ризику.

**Вишневская О.А. Анализ содержания и научные подходы к определению сущности предпринимательского риска.** В статье отслежена эволюция идей и мнений относительно риска, проанализированы теории предпринимательского риска, выделены научные подходы к определению природы предпринимательского риска. На основе обобщения зарубежного и отечественного опыта и собственных исследований установлено, что предпринимательский риск играет роль регулятора в экономике, а глубокое изучение специфики самого риска и специфики принятия решений в рискованных ситуациях может позволить определить способы его преобразования в действующий рычаг управления экономическим развитием общества.

**Ключевые слова:** риск, понятие предпринимательского риска, теории риска.

**Vishnevskaya O.A. Analysis of the content and scientific approaches to defining the essence of entrepreneurial risk.** In the article the evolution of ideas and opinions is watched in relation to a risk, the theories of enterprise risk are analysed and the scientific going is distinguished near determination of nature of enterprise risk, it is set on the basis of generalization of foreign and home experience, and own researches, that an enterprise risk executes the role of regulator in an economy, and the deep study of specific of risk and specific of making decision in risk situations can allow to define the methods of his transformation to the operating lever of management by economic development of society.

**Keywords:** risk, business risk concept, risk theory.

**Постановка проблеми.** У ринковій системі господарювання будь-яка угода, операція чи рішення містять елемент ризику, який породжується невизначеністю, конфліктами, мінливістю цілей у часі тощо. З точки зору історії ризик – це одна з ключових ознак, яка визначає сутність підприємництва. Ризик як наукова інтерпретація підприємництва та діяльності підприємця зафіксована ще на початку XVIII ст., коли англійський економіст Р. Кантильйон визначив підприємця як людину, яка діє в умовах ризику [1].

Законодавчо встановлено, що підприємницька діяльність є ризиковою, тобто дії учасників підприємництва в умовах сформованих ринкових відносин, конкуренції, функціонування всієї системи економічних законів не можуть бути з повною визначеністю розраховані і здійснені. Багато рішень у підприємницькій діяльності доводиться приймати в умовах невизначеності, коли необхідно обирати напрям дій із декількох можливих варіантів, здійснення яких складно передбачити. Економічні пере-

творення, що відбуваються в Україні, характеризуються реорганізацією підприємницьких структур, створенням низки нових ринкових інструментів. У зв'язку з процесами демонополізації і приватизації держава правомірно відмовилася від одноосібного носія ризику, переклавши всю відповідальність на підприємницькі структури. У ринковій системі господарювання держава не несе відповідальності по зобов'язаннях підприємств і наслідках ризику – прибуток чи збитки лягають на підприємця.

Наростаюча криза економіки України є однією з причин посилення підприємницького ризику, що призводить до збільшення кількості збиткових підприємств. Значне зростання збиткових підприємств дає змогу зробити висновок про те, що без урахування фактору ризику в підприємницькій діяльності не обійтися для отримання адекватних реальним умовам результатів діяльності. Створити ефективний механізм функціонування підприємства на основі концепції безризикового господарювання неможливо.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дискусія науковців щодо предмету визначення можливих наслідків ризику дуже різна. Деякі стверджують, що він несе тільки негативний результат, проте є думки, що наслідком ризику може бути, як негативний, так і позитивний результат. Здебільшого успіх тут досягається за рахунок використання відповідних найбільш доцільних та досконалих методів попередження або зниження підприємницького ризику.

За останні роки з'явилася низка робіт із теорії ризику вітчизняних і зарубіжних економістів, а саме О. Альгіна, І. Балабанова, П. Грабового, М. Рогова, В. Альнічева, В. Галасюка, Д. Террі [2–5]. Сучасні українські дослідники О. Фомін та О. Гончаренко розглядають поняття ризику з точки зору відображення його в обліку [6]. Т. Корольок дотримується думки, що сформулювати єдине визначення вказаного поняття неможливо, оскільки в кожній сфері діють свої чинники, які визначають ризик цієї конкретної сфери [7].

Однак необхідно зазначити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць та істотні досягнення у цьому напрямі, однозначного визначення змісту ризику немає, тому питання щодо джерел виникнення ризиків є дискусійними, а велика кількість необґрунтованих різноманітних рекомендацій щодо керування ризиками та попередження їх виникнення зумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

**Постановка завдання.** Метою статті є відстеження еволюції думок та точок зору стосовно ризику, аналіз теорії підприємницького ризику та виділення наукових підходів до визначення природи підприємницького ризику.

**Виклад основних результатів.** Історичний досвід свідчить, що ризик недооцінки намічених результатів особливо став виявлятися під час упровадження товарно-грошових відносин та конкуренції

учасників господарського обороту. Із виникненням і розвитком капіталістичних відносин на початку 20-х років ХХ ст. з'являються різні теорії ризику, а класики економічної теорії приділяють велику увагу дослідженню проблем ризику у підприємницькій діяльності. Економісти А. Маршалл і А. Піг, прихильники неокласичної теорії, вважали, що підприємство, яке функціонує в умовах невизначеності, повинне керуватися у своїй діяльності двома категоріями: розміром очікуваного прибутку і величиною її можливих відхилень. Поведінка підприємця, згідно з цією теорією, зумовлювалася концепцією граничної користі. Це означає, що якщо необхідно, наприклад, вибрати один із двох варіантів капіталовкладень, що дають однаковий прибуток, то вибирається той варіант, де коливання прибутку менше [8].

На відміну від неокласиків, Дж.М. Кейнс стверджував, що ризиком є частина вартості, пов'язана з можливими витратами, які виникають через непередбачені зміни ринкових цін, надмірною спрацьованістю оснащення чи ризиком унаслідок катастроф. Особливістю теорії Кейнса є те, що він виділяє саме фінансові ризики [9].

У вітчизняній економіці проблемам ризику не надавалося такої уваги, як у зарубіжній. У виступах господарських керівників часів СРСР звучали судження про те, що від вирішення питання про ризик залежатимуть темпи розвитку економіки країни, проте вже до середини 30-х років ХХ ст. категорія «ризик» була оголошена буржуазним поняттям. З ідеологічної точки зору ризик ніяк не поєднувався з проголошеним плановим характером розвитку економіки. Адміністративно-командна система прагнула до знищення реальної підприємливості разом із неминучою її умовою – ризиком. Заперечуючи очевидні передумови, оголошувалися непридатними в соціалістичній системі дослідження і ведення розробок у галузі вивчення та аналізу ризику. Цей процес знайшов відображення в економічній літературі того часу, зокрема у статті «Ризик» Енциклопедичного словника братів Гранат [10] зазначалося, що в силу планового характеру соціалістичної системи господарські ризики мають тенденцію до відмирання, таким чином, ризик повністю належав до явищ капіталістичного устрою. Ігнорування проблем ризику досягло свого крайнього ступеня і проявилось в тому, що саме поняття «ризик» навіть не включалося в енциклопедію «Політична економія», у Філософську енциклопедію, у словник «Науково-технічний прогрес», відсутній цей термін був і в останніх виданнях Великої радянської енциклопедії і «Радянського енциклопедичного словника». Поняття «ризик» пояснювалося лише в тлумачних словниках російської мови.

Проте досвід розвитку різних країн показував, що ігнорування або недооцінка господарського ризику під час розробки тактики і стратегії економічної політики, прийняття конкретних рішень неминуче

стримує розвиток суспільства, науково-технічного прогресу, прирікає економічну систему на застій. Ураховуючи ці негативні наслідки економіки, принципово нове трактування ризику запропонував американський економіст Ф. Найт. На його думку, ризик – не просто матеріальний збиток, а наслідок невизначеності прибутку. Концепція Ф. Найта є першим кроком до розробки сучасної теорії фінансового ризику, головною метою якої є оптимізація функції ризику [11; 12].

Сучасна теорія ризику була запропонована відомим західним економістом В. Шарпом у 60-х роках минулого століття. Його ідея полягала в тому, що учасники фінансового ринку мають дві мети: по-перше, підвищення рівня очікуваного доходу; по-друге, зниження рівня ризику ступенем невизначеності доходу. Розв'язання цих двох завдань можливе лише за умови створення ефективного інвестиційного портфеля для даного фондового ринку в єдиному варіанті. Саме В. Шарп запропонував уважати показником рівня ризику відхилення очікуваного значення випадкової величини (прибутку) від її середнього значення – варіацію і стандартного відхилення [13].

На нашу думку, для розуміння природи підприємницького ризику фундаментальне значення має зв'язок ризику і прибутку. Досягнення навіть звичайної норми прибутку завжди пов'язане з більшим чи меншим ризиком. Відомо, що отримання прибутку підприємцем не гарантовано, винагородою за витрачені ним час, зусилля і здібності можуть виявитися як прибутки, так і збитки. За відсутності невизначеності будь-які розбіжності між виручкою і витратами будуть усунуті в процесі конкуренції, та прибуток стане рівний нулю. У реальному, постійно мінливому і тому завжди невизначеному світі такого не відбувається. Підприємець виявляє готовність йти на ризик в умовах невизначеності, оскільки поряд із ризиком утрат існує можливість додаткових доходів, ця закономірність залежності ризику від прибутку наведена на рис. 1.

Із рис. 1 видно, що нульовий ризик забезпечує найнижчий дохід ( $0; \Pi_1$ ), а за найвищого ризику  $P_1$  та  $P_2$  прибуток має найбільш високе значення  $\Pi = \Pi_3 > \Pi_2 > \Pi_1$ .

Можна з упевненістю сказати, що невизначеність і ризик у підприємницькій діяльності відіграють дуже

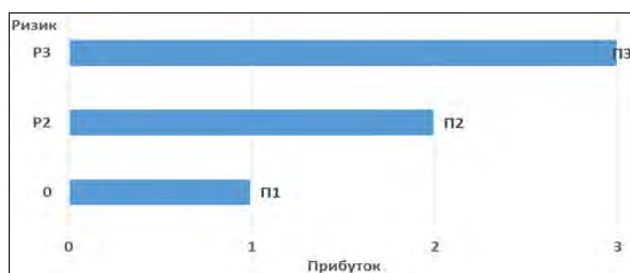


Рис. 1. Залежність ризику від прибутку

важливу роль, поєднуючи в собі протиріччя між планованим і дійсним, тобто джерелом розвитку підприємницької діяльності. Підприємницький ризик має об'єктивну основу через невизначеність зовнішнього середовища щодо підприємницької фірми. Зовнішнє середовище включає в себе об'єктивні економічні, соціальні та політичні умови, у рамках яких підприємство здійснює свою діяльність і до динаміки яких вона змушене пристосовуватися. Невизначеність ситуації зумовлюється тим, що вона залежить від багатьох змінних, контрагентів та осіб, поведінку яких не завжди можна передбачити з прийнятною точністю. Позначається також і відсутність чіткості у визначенні цілей, критеріїв та показників їх оцінки.

Підприємництво завжди пов'язане з невизначеністю економічної кон'юнктури, яка впливає з мінливості попиту-пропозиції на товари, гроші, фактори виробництва, з багатоваріантності сфер капіталовкладень та багатьох інших обставин.

Відновлення інтересу до прояву ризику в господарській діяльності пов'язано з проведенням в Україні економічних реформ. Господарське середовище стає все більш ринковим, вносить у підприємницьку діяльність додаткові елементи невизначеності, розширює зони ризикових ситуацій. У цих умовах виникають неясність і невпевненість в отриманні очікуваного кінцевого результату, а отже, зростає і ступінь підприємницького ризику.

Оскільки ризик є невід'ємною частиною підприємницької діяльності, підприємцю необхідно не уникати ризику, а вірно оцінювати рівень ризику та вміти управляти ним, щоб забезпечити прийнятний для підприємця (фірми) його рівень. Наявність фактору ризику є сильним стимулом для економії засобів і ресурсів підприємцями, що змушує їх ретельно аналізувати рентабельність проектів, розробляти інвестиційні кошториси, винаймати відповідні кадри і т. д.

З погляду окремого члена суспільства – власника, менеджера, простого працівника – його ризикові дії, що за несприятливого збігу обставин загрожують великими втратами чи навіть повним крахом, є дуже негативним явищем. Особливо це стосується великих промислових підприємств, що втягують у ризикові ситуації тисячі працівників, причому здебільшого ці працівники самі по собі зовсім не схильні до ризику.

У міру розвитку ринкових відносин в Україні посилюється конкуренція, а щоб у ній вижити, потрібно йти на інновації. Ризикованих рішень зазвичай уникають підприємці консервативного типу, не схильні до інновацій. Оцінка ризику і вибір рішення багато в чому залежать від людини, яка його приймає. Одна і та ж ризикована ситуація характеризується різними підприємцями неоднаково, оскільки ризик сприймається суто індивідуально. Чимало залежить від того, що візьме гору – передчуття успіху чи невдачі.

У прийнятті підприємцем рішення, пов'язаного з ризиком, важливу роль відіграють його поінформованість, досвід, кваліфікація, ділові якості. Підприємець схильний до ризикованих рішень, якщо впевнений у професіоналізмі виконавців, а готовність йти на ризик визначається під впливом результатів реалізації попередніх рішень, прийнятих у тих же умовах. Помилки, допущені раніше в аналогічній ситуації, диктують вибір обережнішої стратегії. Принципове рішення про прийняття ризикового проекту залежить для підприємця, що приймає це рішення, від його переваг між очікуваною прибутковістю (рентабельністю) вкладених у цей проект коштів (у середньому за значний період часу) та їх надійністю, яка, своєю чергою, розуміється, як не ризикованість, а ймовірність отримання доходів. Підприємцям потрібно не уникати ризику, а вміти прогнозувати події, оцінювати їх і не переходити за визначені межі.

Нині виділяються дві форми підприємництва. Передусім це комерційні організації, засновані на старих господарських зв'язках, і в ситуації невідомості такі підприємці намагаються уникати ризику, намагаючись пристосовуватися до мінли-

вих умов господарювання. Друга форма – це новостворені підприємницькі структури, які характеризуються розвинутими горизонтальними зв'язками, широкою спеціалізацією, і саме такі підприємці готові ризикувати, у ризиковій ситуації вони маневрують ресурсами, а також здатні дуже швидко знаходити нових партнерів.

**Висновки.** Таким чином, проведений аналіз останніх досліджень у даній сфері показав, що на сьогоднішній день немає однозначного розуміння сутності підприємницького ризику, це пояснюється як багатоаспектністю цього явища, так і недостатністю приділеної уваги цьому питанню в реальній економічній практиці та управлінській діяльності впродовж тривалого періоду. Різноманітність функцій, які виконує ризик, дає підстави вважати, що ризик виконує роль регулятора в економіці, а подальше глибоке вивчення специфіки самого ризику та специфіки прийняття рішень у ризикових ситуаціях може дати змогу визначити способи його перетворення в діючий важіль управління економічним розвитком і важіль спрямування економічних ресурсів у найбільш корисне для суспільства русло.

#### Список літератури:

1. Cantillon R. *Essai sur la nature du commerce en général. ature du commerce en général*. Fletcher Cycles, 1755 – P. 426.
2. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгин. – М. : Мысль, 1989. – 191 с.
3. Галасюк В. Поняття економічного ризику в контексті концепції CCF / В. Галасюк, М. Сорока // Ринок цінних паперів України. – 2002. – № 5–6. – С. 61–71.
4. Investments Gordon J. Alexander and Jeffrey Bailey, Prentice-Hall, 1999.
5. Terry J. V. *Distionary for business and finance* / J. V. Terry. – London, 1989. – 97 p.
6. Фоміна О.В. Оцінка ризиків підприємства в системі обліку / О.В. Фоміна, О.М. Гончаренко // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 3–4(2). – С. 67–70.
7. Королюк Т. Дефініція «ризик»: законодавчий, економічний і обліковий аспекти (історія та сучасність) / Т. Королюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 9. – С. 12–18.
8. Маршалл А. *Принципы политической экономии*. Т. 1 / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1983. – 415 с.
9. Кейнс Дж.М. *Общая теория занятости, процента и денег* / Дж.М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.
10. *Енциклопедичний словник Гранат*. – М. : Экономика, 1992.
11. Найт Ф. *Понятие риска и неопределенности* / Ф. Найт // *Теория и история экономических и социальных институтов и систем: THESIS*. – М. : 1994. – Т. 1. – Вып. 5. – С. 12–28.
12. Knight F.H. *Risk, Uncertainty and Profit*, University of Boston Press, Boston 1921 – P. 233.